UOT 94"19/..."

AVROPA ŞURASI PARLAMENT ASSAMBLEYASININ DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQİŞƏSİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ ROLU

K.Z.HƏSƏNOVA
Bakı Dövlət Universiteti
Hasanovakamala@mail.ru

Məqalədə Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini elan etməsi dünyəvi, demokratik dövlət kimi Avropa inteqrasiya proseslərinə qoşulması, Avropa Şurası ilə münasibətlər bu təşkilatın beynəlxalq münasibətlərdə tutduğu yerindən və Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tənzimlənməsində Avropa Şurasının rolundan bəhs edilir.

Açar sözlər: Avropa Şurası, təşkilat, status, sənəd, qətnamə

XX əsrdə dövlət müstəqilliyini ikinci dəfə bərpa etmiş Azərbaycan Respublikasının formalaşmaqda olan xarici siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri dünyanın aparıcı beynəlxalq təşkilatları ilə əməkdaşlıq münasibətlərinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi oldu. Belə təşkilatlardan biri də Avropa Şurasıdır. Avropa Şurasının nüfuzlu beynəlxalq təşkilat kimi dünya proseslərinə təsiri imkanları kifayət qədər böyükdür.

Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurası ilə əlaqələrinin qurulması, inkişafı, formaları və məqsədləri beynəlxalq hüquq normalarından irəli gələn prinsiplər bu təşkilatın yarım əsrdən artıq bir müddətdə toplanmış təcrübəsi əsasında quruldu.

Avropa Şurası 1949-cu il mayın 5-də Avropanın 10 aparıcı dövləti tərəfindən imzalanmış London müqaviləsi ilə yaradılmış və tez bir zamanda Avropanın nüfuzlu təşkilatına çevrildi (1, v.14). Avropa Şurası hüquqi statusuna görə regional beynəlxalq təşkilatdır. Belə ki, Avropa Şurası eyni region dövlətləri tərəfindən beynəlxalq saziş əsasında yaradılmış və təşkilatın fəaliyyəti BMT Nizamnaməsinin prinsiplərinə uyğundur. Avropa Şurası Parlament Assambleyası (AŞPA) Avropa qitəsində tarixən təsis olunan ilk belə təşkilat formasıdır. Avropa Şurası öz üzvlərinin sayını hal-hazırda 47 üzv dövlətə çatdırdı. İsrail, ABŞ, Kanada, Yaponiya Avropa Şurasının strukturlarında müşahidəçi statusuna malikdirlər (6, 12). Azərbaycan Respublikası rəsmi şəkildə ilk dəfə 1992-ci ilin yanvarında Avropa Şurasına müraciət

edərək “xüsusi qonaq” statusu ilə təşkilatın fəaliyyətində təmsil olunmaq istədiyini bildirdi (8, 143). Həmin dövrdə Avropa Şurası öz fəaliyyətini Cənubi Qafqaz regionuna qədər genişləndirməyə hazır deyildi.

1992-ci ildə Avropa Şurasının qeyri-üzv ölkələr üzrə komitəsi Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası əleyhinə bəyannamə qəbul etdi. Belə bir şəraitdə Avropa Şurasında Azərbaycanın obyektiv və düzgün imicini formalaşdırmaq lazım idi. 1993-cü ildən etibarən Azərbaycan xalqı Avropa dəyərləri, normaları və standartları əsasında hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğu və vətəndaş cəmiyyətinin formalaşdırılması yolunu tutaraq dünyada gedən proseslərə özünün zəngin tarixi, mədəniyyəti, intellektual potensialı ilə təsir göstərməyə başladı.

1996-cı il iyunun 28-də Azərbaycan Respublikasının parlamenti Avropa Şurası Parlament Assambleyasında “xüsusi qonaq” statusu aldı. “Xüsusi qonaq” statusunu alan dövlətlərin nümayəndələri Avropa Şurasının Parlament Assambleyasında səs vermək və təklif irəli sürmək hüququna malik olmur, Assambleyanın və əksər komissiyaların işində iştirak edirlər, lakin statusu almazdan əvvəl bu barədə müraciət edən dövlətlər insan hüquqları ilə bağlı beynəlxalq məcburi səciyyəli bir sıra mühüm siyasi və hüquqi vasitələr, o cümlədən BMT-nin İnsan hüquqları paktlarını qəbul edirlər. Avropa Şurasının Nizamnaməsinə əsasən təşkilata elə dövlətlər daxil ola bilərlər ki, qanunun aliliyi prinsipini tanısın, öz yuridiksiyasında olan vətəndaşların əsas insan hüquqlarından və azadlıqlarından istifadəsinə təminat versin.

Prezident Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının bu təşkilata tamhüquqlu üzv olması üçün mühüm işlər gördü. H. Əliyevin Azərbaycanın bu təşkilatla əlaqələrin inkişafına verdiyi əhəmiyyət 1996-cı il iyulun 8-də imzalanan “Avropa Şurası və Azərbaycan Respublikası arasında əməkdaşlıq proqramının həyata keçirilməsi tədbirləri haqqında” sərəncamda öz əksini tapdı. 1998-ci il yanvarın 20-də “Avropa Şurası ilə Azərbaycan Respublikası arasında əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi sahəsində tədbirlər haqqında,” 1999-cu ilin may ayının 14-də “Azərbaycan Respublikası ilə Avropa Şurası arasında əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi” və “Azərbaycan Respublikasının Avropada mənafelərinin müdafiə edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında” sərəncam imzalandı. Bu sərəncamlarda Avropa ölkələrində qəbul edilən standartlara uyğunluq baxımından ölkənin cinayət, cinayət-prosessual, mülki və mülki-prosessual məcəllələrinin hazırlanmasının sürətləndirilməsi Azərbaycanın Avropa Şurasının bir sıra konvensiya və sazişlərinə qoşulması məsələsinin öyrənilməsi tövsiyə edildi. Münaqişələrin həllində müdafiə, təhlükəsizlik məsələlərində Avropa Şurası konkret təcrübəyə malik deyil, buna baxmayaraq onun proqramına cəmiyyəti narahat edən bir çox mühüm məsələlər daxildir. Avropa Şurasının proqramı insan hüquqları, müxtəlif kütləvi informasiya vasitələri, hüquq sahəsində əməkdaşlıq, sosial və iqtisadi problemlər, səhiyyə, təhsil, mədəniyyət, idman, gənclik, yerli və regional idarəetmə və ətraf mühitlə əlaqəli məsələləri əhatə edir. AŞPA Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair 1994-

cü ildə Ermənistan-Azərbaycan cəbhəsində atəşkəsin əldə olunması ilə bağlı 1047 saylı qətnamə qəbul etdi (2). Lakin bu qətnamədə Azərbaycanın mənafeyinə zidd olan bəzi bəndlər də öz əksini tapdı. Bundan başqa AŞPA Ermənistanda və Azərbaycanda qaçqın və məcburi köçkünlərin humanitar vəziyyətinə dair 1995- ci ildə 1059 saylı qətnamə qəbul etdi (3).

1997-ci ildə AŞPA 1119 saylı qətnamə qəbul etdi. Cənubi Qafqazda münaqişələr ilə əlaqədar sərhədlərin toxunulmazlığı, beynəlxalq sülhməramlı qüvvələrin vasitəçiliyi ilə münaqişə zonalarında təhlükəsizliyin təminatı, bütün əlaqədar tərəflər arasında danışıqlardan sonra Abxaziya və Dağlıq Qarabağ üçün geniş muxtariyyət statusu, qaçqınlar və məcburi köçkünlərin öz yerlərinə qayıtması ilə bağlı prinsiplər bu qətnamədə əks olundu (4).

Azərbaycan Avropa Şurasına daxil olmağa təkcə formal bir tədbir kimi deyil, Avropa dəyərlərindən bəhrələnmək istiqamətində bir vasitə kimi baxırdı. Azərbaycanın bu təşkilatda qonaq statusu ilə iştirakı respublika dövrü qanunvericiliyinin Avropa standartları səviyyəsinə yüksəldilməsi yolunda səmərəli oldu. Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurası ilə əməkdaşlığını zəruri edən bir sıra amillər mövcuddur:

1. Azərbaycan Respublikasının əlverişli coğrafi şəraiti onun dünya inteqrasiya proseslərindən kənarda qalmasını qeyri-mümkün edirdi.

2. Avropa Şurasına üzv olmaqla Azərbaycan demokratiyanın, demokratik təsisatların inkişafı yolunda daha böyük nailiyyətlər əldə edə bilərdi.

3. Bu təşkilata üzv olmaqla Azərbaycan Dağlıq Qarabağ problemi ilə bağlı beynəlxalq arenada özünə dəstək qazana bilər.

4. Avropa Şurasına üzvlük Azərbaycanın müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi və Azərbaycanın Avropanın digər qurumlarına üzv olması yolunda böyük əhəmiyyətə malik idi.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 2000-ci ilin martında Avropa Şurasının 8 konvensiyasına qoşulmaqla bağlı imzalanmış müqavilələri ratifikasiya edərək Azərbaycanın Avropa Şurasına qəbuluna dair müzakirələri sürətləndirdi. 2001-ci il yanvarın 17-də Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin nümayəndələr səviyyəsində keçirilmiş iclasında Azərbaycanın Avropa Şurasına tamhüquqlu üzv qəbul edilməsi barədə qərar qəbul edildi. Azərbaycan Respublikası qurumun 42-ci üzvü oldu. 2001-ci il yanvarın 25-də Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurasına üzv qəbul edilməsi xüsusi mərasimlə həyata keçirildi. Bununla da Azərbaycanın müdrik diplomatiyası Avropa inteqrasiya proseslərinə qoşulmaq yolunda daha bir addım ataraq demokratik Avropanın üzvi hissəsinə çevrildiyini əməli fəaliyyətində də sübut etdi.

Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurası sıralarına qoşulması mühüm hadisədir. Azərbaycan Avropa Şurasına daxil olarkən Ermənistanın işğal etdiyi əraziləri sülh yolu ilə geri qaytarılmasına nail olmağı qarşısına məqsəd kimi qoydu. İlham Əliyevin rəhbərlik etdiyi Azərbaycan Respublikasının nümayəndə heyəti ilk dəfə olaraq tamhüquqlu üzv kimi 2001-ci il aprelin 23-dən 27-dək AŞPA-nın iclasında iştirak etdi. İclasda müzakirə olunan məsələlərdən

biri də Azərbaycan-Ermənistan və Dağlıq Qarabağ münaqişəsi idi. Azərbaycan nümayəndə heyəti "Azərbaycanlılara qarşı ermənilər tərəfindən törədilmiş soyqrımı haqqında" sənədin tanınması və "Ermənistan və Dağlıq Qarabağda saxlanılan hərbi əsirlər" barədə rəsmi sənədin qəbulu haqqında məsələ qaldırdı və müvafiq sənədin qəbul edilməsinə nail oldu. AŞPA-da "Dağlıq Qarabağda ekoloji vəziyyət haqqında", "Azərbaycanda məcburi köçkünlərin vəziyyəti haqqında" və s. sənədlər qəbul edildi. 2002–ci il AŞPA-nın qış sessiyasında Ermənistanın işğalçı dövlət olması bir daha təsdiq edildi. Münaqişənin aradan qaldırılması istiqamətində Ermənistanın heç bir addım atmaması AŞPA-nın sənədlərində öz əksini tapdı. 2002-ci ilin yay sessiyasında Dağlıq Qarabağın azərbaycanlı icmasının nümayəndələri Strasburqda Avropa Şurasının rəhbərləri ilə görüşlər keçirdi. Görüşlərdə işğala məruz qalan ərazinin təmsilçiləri Ermənistanın işğalçı kimi tanınmasını tələb etdilər. Azərbaycan nümayəndə heyətinin başçısı İlham Əliyev Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü nəticəsində Azərbaycan torpaqlarının 20 faizinin Dağlıq Qarabağın və onun ətrafındakı 7 rayonun Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunması, bir milyondan artıq qaçqın və məcburi köçkün probleminin olması, onların çətin vəziyyətdə yaşamaları barədə məlumat verdi. İlham Əliyev Avropa Şurasının Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin tezliklə sülh yolu ilə həllinə köməklik göstərəcəyinə ümidvar olduğunu bildirdi.

Azərbaycan nümayəndə heyətinin 2002–ci ilin sentyabrında AŞPA-nın payız sessiyasında iştirakı da uğurlu sayıla bilər. Sessiyada həm Azərbaycanın, həm də Ermənistanın Avropa Şurası qarşısında götürdüyü öhdəliklərin yerinə yetirilməsi məsələsi ilə bağlı çıxış edən İlham Əliyevin prinsipial mövqeyi nəticəsində məruzələrdə Azərbaycan üçün əhəmiyyətli düzəlişlər edildi. Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Dağlıq Qarabağın işğalı faktı Avropa Şurasının sənədində öz əksini tapdı.

Azərbaycan Respublikası təşkilata üzv olduğu qısa müddət ərzində AŞPA-nın iki mühüm komitəsinin – qaçqınlar və miqrasiya komitəsinin, iqtisadi məsələlər üzrə komitənin iclasları Bakıda keçirildi. Azərbaycan nümayəndə heyəti AŞPA-nın çox mühüm komitəsi olan monitorinq (üzv ölkələrdə öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə nəzarət edən komitənin üzvü) başqa bir üzvü isə Elm, Təhsil və Mədəniyyət Komitəsinin Cənubi Qafqaz üzrə məruzəçisi seçildi. Azərbaycan nümayəndə heyətinin AŞPA-dakı fəaliyyətinə 2001-2003-cü illərdə millət vəkili İlham Əliyev, 2004-cü il yanvarın 26-dan isə Səməd Seyidov rəhbərlik edirdi. Azərbaycan Respublikası AŞPA-da 6 əsas və 6 əvəzedici olmaqla 12 millət vəkili ilə təmsil olunur. Burada həm iqtidar, həm müxalifət, həm də bitərəf deputatlar yer alıb. AŞPA öz tərkibinə görə çoxspektrli bir qurumdur, burada bir-birinə zidd siyasət yeridən, dövlət maraqları qlobal miqyasda toqquşan ölkələrin nümayəndələri toplanır. Onların siyasi baxışları da çoxcəhətlidir.

2003-cü il Azərbaycan diplomatiyası üçün uğurlu oldu. AŞPA-nın 2003-cü il qış sessiyasında daimi nümayəndə heyətinin başçısı, millət vəkili İlham

Əliyev AŞPA-nın sədr müavini və büro üzvü seçildi (6, 110). AŞPA-dakı fəaliyyəti zamanı İlham Əliyev demokratiya və insan hüquqları ideyasına daim sadiq qaldı. İ.Əliyevin Azərbaycan nümayəndə heyətinə rəhbərlik etdiyi dövrdə Azərbaycan həqiqətlərini özündə əks etdirən 30-a yaxın sənəd hazırladı və onlar təşkilatın rəsmi sənədləri sırasına daxil edildi. Quruma daxil olduğumuz ilk yaz sessiyasında nümayəndə heyətinin başçısı İlham Əliyev AŞPA-nın keçirdiyi müzakirələrdə qitəni narahat edən iqtisadi və qlobal cinayətkarlıq məsələləri ilə bağlı çıxış edərək bildirdi ki, Azərbaycan, torpaqlarının Ermənistan silahlı qüvvələrinin zəbt etməsi nəticəsində Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında qeyri-qanuni əməliyyatlar keçirilir. İlk dəfə olaraq belə bir həqiqət avropalıların diqqətinə çatdırıldı ki, Azərbaycanın işğal edilmiş torpaqlarında narkotik bitkilər becərilir. Azərbaycan Avropa Şurası ilə əlaqələr yaratdığı gündən qurumun nümayəndələri tez-tez Azərbaycana gəlir, dövlət və hökumət başçıları ilə görüşlər keçirir, Azərbaycan nümayəndə heyəti qurumun müxtəlif strukturlarında keçirilən tədbirlərə qatılaraq müzakirə edilən məsələlərlə bağlı Azərbaycanın mövqeyini çatdırırlar. Azərbaycan nümayəndə heyəti AŞPA-dakı digər dövlətlərin nümayəndələri ilə sıx əməkdaşlıq yaratmağa nail olaraq, prinsipial məsələlərə münasibətdə ortaq mövqedən çıxış edir.

AŞPA-nın Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi üzrə məruzəçisi Terri Devis 2004-cü ilin fevralında Azərbaycana səfəri zamanı prezident İlham Əliyev Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü faktını bir daha vurğulayaraq Avropa Şurasının bu məsələyə siyasi qiymət verməsinin vacibliyini bildirdi. Azərbaycanın Avropa ailəsinə sıx inteqrasiyası xəttinin gerçəkləşdirilməsi məqsədi ilə 2004-cü ildə görülən ən mühüm işlərdən biri prezident İlham Əliyevin Strasburq səfəri oldu. Yaz sessiyasında İlham Əliyev artıq Azərbaycan Respublikasının prezidenti kimi Ermənistanın ərazi iddiaları və hərbi təcavüzü barədə ətraflı çıxış etdi.

Təşkilatın baş katibi Valter Şvimmer 2004-cü ilin aprelində Azərbaycana səfəri zamanı Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin nizama salınmasının vacibliyini qeyd edərək bu problemin "dondurulmuş münaqişə" adlandırılmasının qəti əleyhinə olduğunu bildirdi. V.Şvimmer bu məsələnin yalnız Ermənistan-Azərbaycan və Cənubi Qafqaz regionunun deyil, bütün Avropanın problemi olduğunu və bu səbəbdən münaqişəni Avropa səviyyəsində, sülh yolu ilə birdəfəlik həll edilərək regionda daimi sülhün təmin olunmasının zəruriliyini qeyd etdi (7, 731). 2005-ci ildə AŞPA-nın yanvar sessiyasında "ATƏT–in Minsk Konfransının məşğul olduğu Dağlıq Qarabağ bölgəsi ətrafında münaqişə" adlı 1416 saylı qətnamə qəbul olundu. Qətnamədə yüz minlərlə insanın köçkün və acınacaqlı vəziyyətdə yaşaması, Azərbaycan ərazisinin erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğalı, münaqişənin sülh yolu ilə həlli məsələləri öz əksini tapdı (5). Avropa Şurasının tamhüquqlu üzvü kimi, onunla əməkdaşlığı günbəgün gücləndirmək Azərbaycanın bu təşkilatla fəaliyyətində Avropada və dünyada insan hüquqlarının qorunması, demokratik proseslərin inkişaf etdirilməsi, dövlətlərarası münasibətlərin bərabərliyi, qlobal

problemlərin həllinə yardım göstərməsi təşkilatın tamhüquqlu üzvü kimi öz üzərinə götürdüyü öhdəliklərə vicdanla əməl etməsi kimi prinsiplərini həmişə rəhbər tutur. Azərbaycan Respublikası ilə Avropa Şurası arasında əlaqələrin təhlili nəticəsində məlum olur ki, müasir dövrdə beynəlxalq aləmdə, xüsusən Avropa məkanında baş verən proseslərə qoşulmaq, Avropa ölkələri ilə münasibətlər qurmaq və inkişaf etdirmək beynəlxalq əməkdaşlıqdan, qlobal problemlərdən kənarda qalmamaq üçün Avropa Şurasının üzvü olmaq əsas amillərdən biridir.

Ümumiyyətlə, AŞPA ilə əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi nəticəsində həm də Avropa Şurasının ən mühüm prinsipləri kimi səciyyələndirilən demokratiya və insan hüquqları ideyalarının təşəkkülü istiqamətində Azərbaycan Respublikası kifayət qədər böyük uğurlar əldə etdi.

Yekun olaraq qeyd edək ki, AŞPA-nın iştirakı ilə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı aparılan danışıqlarda Ermənistanın qeyri-konstruktiv mövqeyi ucbatından real nəticələr əldə olunmamış və Avropa Şurası münaqişəni müzakirəyə çıxarsa da, qəbul edilmiş qətnamə və tövsiyələr hələ də yerinə yetirilməyib.

ƏDƏBİYYAT

1. Avropa Şurası // Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Aparatı. Beynəlxalq münasibətlər şöbəsi. ARMMA, 2002, f, 2941
2. Avropa Şurası Parlament Assambleyasının Dağlıq Qarabağ Münaqişəsinə dair 1047 nömrəli Qətnaməsi, 1994 // http://mfa.gov.az/index.php? Option=com_content&task=-view&id=606&Itemid=1
3. Avropa Şurası Parlament Assambleyasının Ermənistan və Azərbaycanda qaçqın və məcburi köçkünlərin humanitar vəziyyətinə dair 1059 nömrəli Qətnaməsi, 1995 // http://mfa.gov.az/index.php?option=com_content&task=view&id=604&Itemid=1
4. Avropa Şurası Parlament Assambleyasının Zaqafqaziyada münaqişələrə dair 1119 nömrəli Qətnaməsi, 1997 // http://mfa.gov.az/index.php?option=com_content&task=-view&id=602&Itemid=1
5. Avropa Şurası Parlament Assambleyasının 1416 saylı Qətnaməsi, 25 yanvar 2005 // ATƏT-in Minsk Konfransının məşqul olduğu Dağlıq Qarabağ bölgəsi üzərində münaqişə
6. http://mfa.gov.az/index.php?option=com_content&task=view&id=600&Itemid=1

1. Azərbaycan və Avropa Şurası. Avropa Şurasının 60 illik yubileyinə həsr olunur. Bakı: Avrasiya press, 2009, 240 s.

7. Həsənov Ə. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı: Azərbaycan nəşriyyatı, 2005, 752 s.
8. Hüseynova H. Azərbaycan Avropa inteqrasiya prosesləri sistemində. Bakı: Hərbi ədəbiyyat, 1998, 280 s.

РОЛЬ ПАРЛАМЕНТСКОЙ АССАМБЛЕИ СОВЕТА ЕВРОПЫ В УРЕГУЛИРОВАНИИ НАГОРНО-КАРАБАХСКОЙ ПРОБЛЕМЫ

К.З.ГАСАНОВА

РЕЗЮМЕ

28 июня 1996 года в пленарной сессии Парламентской Ассамблеи Совета Европы Азербайджану был предоставлен статус специального приглашенного. 25 января 2001 году Азербайджан стал полноправным членом ПАСЕ. Азербайджан уделяет важное значение на сотрудничество с Парламентской Ассамблеей Совета Европы. Благодаря усилиям Азербайджанской делегации ПАСЕ принила несколько важных документов, отражающие интересы нашей страны.

Ключевые слова: Совет Европы, организация, статус, документ, резолюция

THE ACTIVITY OF COUNCIL OF EUROPE IN THE REGULATION OF NAGORNO-KARABAKH PROBLEM

K.Z.HASANOVA

SUMMARY

The parliamentary of the Republic of Azerbaijan obtained Special Guest status with the parliamentary Assembly of the Council of Europe on 28 June, 1996.

On January 25, 2001 the Azerbaijan Republic became a member of Parliament Assembly of Council of Europe. Azerbaijan gives significant attention to cooperation with Parliament Assembly of Council of Europe. Thanks to the efforts of the Azerbaijani delegation, Council of Europe accepted some important documents reflecting interests of our country.

Key words: Council of Europe, organization, status, document, resolution